

УДК 796.01

Ібрагімов М. М.

Національний університет фізичного виховання і спорту України (м. Київ)

СПОРТОСОФІЯ: ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Здійснено схематичний обрис спортософії як теоретичної основи формування фізкультурно-спортивного світогляду з точки зору його соціальної потреби і місця в системі фізкультурно-спортивної науки. В такому контексті мова йде про дві суттєві риси сучасного спорту: *інсценування*, яке дозволяє розглядати спортивне тіло в антропологічному вимірі, а також *декоративність* спорту в системі соціальних відносин як видовищного виду діяльності.

Ключові слова: спортософія, фізкультурно-спортивний світогляд, інсценування, декоративність.

Очерчено спортософию как теоретическую основу формирования физкультурно-спортивного мировоззрения с точки зрения социальной потребности и места в системе физкультурно-спортивной науки. В таком контексте речь идет о двух существенных чертах современного спорта: *инсценировании*, которое позволяет рассматривать спортивное тело в антропологическом измерении, а также *декоративность* спорта в системе социальных отношений как зрелищного вида деятельности.

Ключевые слова: спортософия, физкультурно-спортивное мировоззрение, инсценирование, декоративность.

The schematic outline of sportsophy as a theoretical basis for the formation of the athletic and sporting worldview in terms of its social needs and the place in the system of sports science is carried out. In this context two essential features of modern sports are highlighted: *staging*, which allows us to investigate an athlete's body in anthropological terms, and *decorativeness* of sports in the system of social relations as a spectacle activity. It is emphasized that both phenomenological "*kinestheticism*" and religious "*asceticism*" have a proper place within the categorical and conceptual system of sportsophy. Moreover, their combination in the philosophical and pedagogical paradigm allows building a methodology for educating a self-sufficient person (through physical activity and limitations). So, sportsophy has a practical orientation as a means of improving people's minds through the motivation to sports and athletic activities.

Keywords: sportsophy, athletic and sporting worldview, staging, decorativeness.

На рубежі ХХ-ХХІ століть спорт стає одним із основних конструктів культурно-цивілізаційного процесу і поступово входить в інструментальне поле філософських дискурсів. Словосполучення «спортософія» постає об'єктивно зумовленим практикою неологізмом, який символізує культурно-історичну цінність спорту як еталонного виду фізичної культури. Тривалий час спорт не визнавався філософами в якості соціокультурного феномену, а грецькі Олімпійські ігри, при всій їх історичній значущості для становлення еллінської державності, не були предметом аналізу у такій якості. О. В. Киласов, досліджуючи історію олімпізму, зазначає, що для багатьох елінів Ігри не вважалися благородною справою, такою, що слугувала б високим ідеалам епохи. Аристотель, наприклад, закликав «вгамувати надто роздутий і нездоровий культ атлетизму», а драматург Еврипід (V в. до н. е.) зазначав, що «з усіх численних гнійників Еллади немає більш злостивого аніж рід атлетів» [9, 192]. Сократ, Сенека, Платон, Піфагор з великою повагою ставилися до гімнастів, які не виступали публічно, а удосконалювали тіло фізичними вправами і вели скромний образ життя. Дехто з філософів вказували на однобічність фізичного виховання, яке, на їх думку, шкодило інтелектуальному розвитку. Лікарі застерігали молодих людей від атлетизму, повторюючи, що «надмірні фізичні зусилля можуть стати причиною виснаження і раннього ослаблення організму». Так, Ксенофан ганьбив звичаї приносити олімпіонікам непомірні почесті, адже «від досягнень бігунів чи тих, хто метає списи в Олімпії, не поповнюються житниці, не багатіють міста». Та й взагалі, на його думку, не потрібно «возвеличувати силу й спритність вище аніж думку філософа» [3, с. 395-396].

Ще більший анафемі спорт був підданий християнством, для якого звернення до тіла, тілесності вважалося гріховним, адже воно є темницею душі, похитливим, штовхає людину в провалля пристрастей і заважає з'єднанню з Абсолютом. Сучасні християнські теологи

намагаються пояснити заборону Олімпійських Ігор своєю гуманністю, оскільки у римські часи у середовищі атлетів буйним цвітом проростали зрада, розбещеність, потворність людської істоти. Із занепадом грецької культури «ігри усе більше нагадували римські *spectaculis* – «видовища» чи, висловлюючись сучасною мовою, спортивні шоу. Атлети шельмували» [10]. Порівнюючи Олімпійські ігри і популярність сучасного спорту, ієрархи церкви підкреслюють, що «спорт перших століть християнства і спорт сучасний – різні речі» [10].

Погоджуємось з українським філософом В. А. Косяком, що сучасний спорт в його широкій інтерпретації, спрямований на розвиток, самовдосконалення та самоствердження особи, на мобілізацію її тілесних, психічних та інших можливостей [8, с. 189]. З ним резонують думки інших авторів (М. Я. Сарафа, Г. Д. Горбунова), які також допускають «розуміння спорту в сучасному секуляризованому суспільстві як аналог, або ж замітник релігії» [11, с. 6]. «Спорт створив новий культ із своїми кумирами і служителями; створив нові ритуали і обряди, нові масові дійства. Тут, на острові особливого життя, свої храми, гімни, символи, пости, одяг, відмова від багатьох світських задовольень. Моляться тут на спортивний результат – на Успіх» [4, с. 16].

Зміна історичного часу примусила докорінно переглянути філософсько-релігійну іпостась спорту як еталонного виду фізичної культури. Спорт, який акцентує увагу на людській тілесності, вимагає постійного фізичного виховання, чим прокладає шлях до усвідомленого розуміння життєвої позиції щодо власного тіла. Президент Папського інституту середньовічних досліджень в Торонто А. С. Пежі заявив: «Ми живемо не у освяченому суспільстві, а у світі розчленованому, позбавленому інтелектуальної єдності: теолог тлумачить про спасіння, філософ розмірковує про реальність в її граничних екзистенційних поняттях, а вчені ведуть розмови про природу» [2, с. 180].

Інтеграція знання та розмаїття підходів до вивчення феномену людини дають підстави розглядати спорт і фізичне виховання вже не у вигляді екзальтованої субкультури, а як цілісну сферу суспільної життєдіяльності, в якій поєднуються теоретичні та емпіричні, наукові та звичаєві навички і вміння, вірування та прогнозування, містика та дійсність, культура та дикунство. В такому сенсі можна говорити про формування спортософії як особливої світоглядної концепції сучасної людини, життєдіяльності якій загрожує «віртуальна психологія», що формується під впливом комп'ютерних інформаційних технологій. Звичайно, ніхто не зупинить науково-технологічний прогрес, але розум людині наданий не для того, щоб вона лише насичувалась інформацією про навколишній світ і чманіла від її «передозування» (Ж. Бодріяр), а для того, щоб вона розумно розпоряджалась нею.

Основним завданням фізкультурно-спортивного світогляду є усвідомлення необхідності здорового способу життя і дбайливого, відповідального ставлення людини до своєї тілесності. «Людина може довго залишатися здоровою, якщо її поведінкою буде керувати не середовище, а розум, який повинен створити стимули підтримання необхідного рівня активності, яка компенсує вікове погіршення функціональних характеристик клітин та органів», – писав відомий український кардіолог М. М. Амосов [1, с. 179-180]. Питаннями здоров'я людини займаються безліч наук, в тому числі й фізкультурно-спортивна галузь знань, наголошуючи, що вона є складовою загальної культури. Філософія, за словами К. Маркса, є квінтесенцією духовної культури, а тому й сучасний спорт, за аналогією, можна визначити як квінтесенцію тілесної культури. Їх поєднання є теоретичною базою для спортософії.

У полі сучасної філософії, яка рефлектує над проблемами людського буття, присутні: «освітософія», «технософія», «біософія», «валеософія», «екософія» тощо. За аналогією можна сконструювати і «спортософію», яка є поєднанням нагальних проблем спорту, фізичної культури і фізичного виховання із станом всієї духовної практики існуючого суспільства, «квінтесенцією» якої є філософія. На користь поєднання спорту і філософії вказують: *по-перше* – бурхливий розвиток фізкультурно-спортивної галузі знань, яка виокремилась із загального наукознавства і педагогічного процесу в самостійний напрям, отже, вимагає визначення своїх *парадигмальних основ* наукових досліджень і практичного їх застосування, зумовлює необхідність філософсько-методологічного обґрунтування специфічного інструментарію, тобто методик, прийомів і принципів, характерних для вивчення даної сфери буття. З цього приводу В. О. Сутула, Т. С. Бондар пишуть, що назріла «нагальна необхідність вирішення всього спектру оздоровчих, освітніх та виховних завдань у сфері фізичного

виховання підростаючого покоління, що потребує переосмислення базових принципів організації існуючої системи фізичного виховання» [13, с. 295]; *по-друге* – процес переосмислення наукових і практичних здобутків у фізкультурно-спортивній галузі знань вимагає сучасного концептуального визначення *основного вістря* їх досліджень, навколо якого зосереджувалися б інші прикладні дослідження з фізичної культури і спорту, що дозволило б, у свою чергу, удосконалити структуру пізнавальних пошуків, чіткіше визначити цілі і засоби психосоматичної адаптації людини, переглянути соціальні функції спорту і фізичної культури; *по-третє* – враховуючи те, що людина завжди знаходиться в стані незавершеності, але при цьому зберігає основні свої антропологічні параметри, спільним для фізкультурно-спортивної науки і філософії є розкриття сутнісних рис людини, які в кожний конкретно-історичний час модифікуються і наповнюються новим змістом. Завдяки досягненням фізкультурно-спортивної науки, безпосереднім предметом дослідження якої є тілесність людини, створюється основа для філософських розвідок обґрунтування способів входження особи у світ і самовизначення у ньому.

Виокремимо дві обставини, які наразі найбільш виразно вказують на соціально-сутнісні риси спорту і фізичної культури та дозволяють розглядати їх у філософському континуумі. Такими сутнісними рисами є *інсценування* в спорті бажаного спортивного тіла в антропологічному вимірі, а також *декоративність* спорту як видовища, що супроводжує життєвий процес та є ілюстрацією існуючих у суспільстві взаємин – змагання і гри. Що стосується *інсценування*, то спортсмена слід розглядати як творчу особу, що у своїх виступах на змаганнях демонструє потенційні фізичні можливості власного тілесного організму в боротьбі за своє існування, самовиявлення і самоствердження. Завдяки цьому спорт стає соціально-культурним феноменом, а «спортивне тіло» – *еталонним видом фізичної культури. Спортивне тіло – це перетворення психосоматичного стану організму спортсмена в культурологічний образ, відповідний історично-цивілізаційному рівню розвитку суспільства.* На відміну від «художнього образу» як мистецького поняття, спортивний образ є витвором людиною себе, самотворчістю, що дає привід порівнювати спортивне і театральне дійство, а постать спортсмена розглядати в якості соціального актора.

«*Декоративна*» роль спорту у тому, що в спорті відлунується весь апофеоз життєвої практики, відтворюється граничне напруження тілесності, яка презентує певний художній образ. При цьому перевтілюються не лише спортсмени, а й їх вболівальники, які разом уособлюють «колективне тіло» (Х. У. Гумбрехт). На відміну від театрального актора чи літературного, архітектурного, іншого мистецького образу, смисл спортивної гри полягає в *довільній і непередбачуваній* інтерпретації фізично-тілесного образу, незалежно від професіонального чи любительського його спрямування. Погоджуємося з Є. Князевою, що тіло самодостатнє, а феноменологія духу пов'язана з феноменологією тіла. «Світ, як він переживається мною тут і зараз, – це мій досвід в просторо-часовій визначеності, в його ситуативності, його тілесності», що абсолютно точно фіксується у виступах спортсмена на змаганнях. Саме спорт демонструє те, що «тілесний досвід виходить за безпосередні межі людського тіла в оточуючий світ» [7, с. 40].

В спортивній грі подвоюється тілесний світ людини як природної істоти, що має органічно «вписуватись» у гармонію світу, забарвленого фарбами природних стихій. Тілесність спортсмена і є однією з таких стихій, сила і краса якого стверджує силу і красу людського духу. Спортсмени кидають виклик богам, ставлячи себе на рівень «гравців з вогнем», а тому переможців піднімають на п'єдестал і увінчують земними вінцями слави (в олімпійському спорті), а держави надають їм матеріальні винагороди. Спортивна гра є однією із видів соціально-сюжетної, ситуаційної гри, специфікою якої є демонстративна показовість, подієвість, сконцентрована на феноменологічній палітрі людського тіла. Спортивна гра вирізняється від калейдоскопу ігрових форм культурно-цивілізаційного процесу своєю *змагальністю*. Спортивне змагання, його організація, інфраструктура – це дзеркало «мікро-» чи «макро-» соціального середовища, показник техніко-економічних можливостей району, регіону чи країни в цілому, за імідж якого бореться спільнота.

Спортивне змагання є одним із видів соціальної діяльності, в якій постійно йде боротьба за самоствердження, самовияв людської індивідуальності, еґоїстичний (розумний чи нерозумний) потяг до володарювання (Ф. Ніцше) в ландшафті соціально-історичних подій.

Тому об'єднуючим всіх потягів в спортивному змаганні як обов'язковий елемент є «воля до перемоги». Специфічною особливістю спортивного змагання, яке відрізняє від усіх інших в творчому потоці здійснення життя людини, є різного рівня показовість, демонстративність, «ритуальна обрядовість», що спрямовується на порівняння індивідуальних тілесностей. Індивідуалізація спортивної підготовки передбачає також цілісне бачення тіла спортсмена, тобто «спортивного тіла», в цілепокладанні якого є орієнтація на екстремальну ситуацію у виступах на змаганні. Екстремальна ситуація являє собою максимальне відхилення від повсякденного, розміреного або контрастного існування людини і вимагає надзвичайного напруження фізичних і психічних сил спортсмена. Під час виступу у змаганні «спортивне тіло» набуває нових якостей. Під пильним наглядом організаторів, суддів і по різному налаштованих вболівальників (прихильних чи агресивних) воно деякий час знаходиться в стані самозабуття: спортсмен нібито «відключає» рефлексії свідомості і на мить не контролює, не фіксує свої дії. В цей час «спортивне тіло» – екзистенціальне, бо не може розглядатися лише в розрізі медико-біологічного чи будь-якого іншого природничого аспекту. «Спортивне тіло» випробовує на собі болісну насолоду *екстазу*, цілеспрямованого до перемоги стану *експресії*, а під впливом оточуючих суперників стає *експансивним*. У виступах спортсменів наглядно фіксується *творча* демонічна сила їх тіла і цим виявляється, за словами Ж.-П.Сартра, його *свобода*.

В широкому спектрі життєзначущих світоглядних переживань людиною навколишнього світу «спортософія» сприяє виробленню певної мотивації людей до занять фізичною культурою і спортом. Говорячи про «спортософію», розуміємо її як більш широке поняття ніж «філософія спорту», де спорт розглядається в континуумі філософських традицій мислення чи «спортивної філософії», де філософія розглядається в контексті фізкультурно-спортивних практик. Термін «філософія спортивної науки», який часто вживають московські колеги (В. Столяров, О. Передельський), на мою думку, не достатньо коректний, оскільки розглядає філософію як одну із наук [12, с. 46-53], в той час як екзистенціалізм вважає, що вона ніколи не була, не є і не може бути наукою. Вона є сентенцією для душі і в такому сенсі «кожна людина шукає собі свою філософію». Отже, спортософія включає в себе теоретичний і повсякденний досвід, наукові знання і емпіричні навички, міфологічні уявлення і релігійні вірування, тобто спорт розглядається у світоглядному, дискурсивному (дискурс від лат. *discursus* – міркування, роздуми) просторі поєднання науки, філософії та релігії, що створює можливість розвивати в системі «спортософії» екзистенціали спорту [5, с. 81-87]. Розум, воля й почуття складають основні його елементи, а тому поєднують у собі *кінестезу* як основний принцип рухової активності Всесвіту та сучасну *аскезу*, як основний принцип самовиховання у протистоянні вседозволеності [6, с. 14-18]. В цілому вони складають підґрунтя для розвитку фізкультурно-спортивного світогляду у виробленні життєвої позиції особи.

Отже, *спортософія* має практичну спрямованість як засіб розвитку свідомості людей у її мотивації до фізкультурно-спортивної діяльності, а тому вимагає професійної дотепності, тобто переконливості у ефективності пропонованих фізкультурно-спортивних методик для різних категорій населення. Наразі дотепність асимілюється з професійною майстерністю, якою оздоблюється все те, що створюється людьми і для людей. Спортсмен не існує як засіб для «подієвого» спорту або як товар для спортивного бізнесу, а навпаки, спорт існує як можливість творчого розгортання тілесних здібностей талановитої особи спортсмена. Соціальна потреба спорту полягає у тому, що він відволікає пересічну людину від абсурду повсякденності, роз'ятрює або вгамовує пристрасті, а тому *спортософія* має розкривати привабливість, корисність і культурологічну цінність в адаптуванні сучасної людини до перипетій цивілізації.

Таким чином, *спортософія*, з одного боку, складає соціальну потребу у формуванні суспільного ідеалу здоров'я як основи фізкультурно-спортивного світогляду, що стимулює різні категорії населення до занять фізичною культурою, а з іншого – вимагає професійної винахідливості у пошуку привабливих форм і методів її пропаганди. Спортософія входить до сучасної антропологічної культури, оскільки «спортивне тіло» інсценує потенційні психосоматичні якості людського організму, що виявляються у повсякденній грайливій змагальності егоїстичних інтересів індивідуумів. Як *висновок* зазначимо, що у спортософії можуть об'єднуватись філософія і релігія, міфологія і наука, традиції й новації, що відтворює спонтанно-ситуативну реакцію людини на перебіг подій. А тому в категоріально-понятійній системі *спортософії* належне місце займає феноменологічна «*кінестеза*» і релігійно-

філософська «аскеза», поєднання яких у філософсько-педагогічній парадигмі дозволяє вибудувати методологію виховання самодостатності (через рухову активність і обмеження) особи. В подальших дослідженнях необхідно зосередити увагу на визначенні сутнісних рис фізкультурно-спортивного світогляду, закономірностей його формування в суперечливих умовах сьогодення і розкритті змісту екзистенціалів спорту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амосов Н. М. Природа человека / Н. М. Амосов. – К.: Наукова думка, 1983. – 194 с.
2. Быховский Б. Е. Эрозия «вековечной» философии (критика неотомизма) / Б. Е. Быховский. – М.: Мысль, 1973. – 220 с.
3. Винничук Л. Люди, нравы и обычаи Древней Греции и Рима / Л. Винничук; [пер. с польск. В. К. Ронина]. – М.: Высш.шк., 1998. – 496 с.
4. Горбунов Г. Д. Психология и спорт / Г. Д. Горбунов // Теория и практика физической культуры. – 1996. – № 12. – С. 14-18.
5. Ибрагимов М. М. Разум, воля и чувства – мировоззренческие экзистенциалы в физкультурно-спортивной деятельности. / М. М. Ібрагімов // Актуальні проблеми фізичної культури і спорту. – 2012. – № 24 (2). – С. 73-80.
6. Ібрагімов М. М. Аскеза у спорті та фізичному вихованні як теософська проблема самозбереження людини / М. М. Ібрагімов // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: [зб. наук. пр. Волинськ. нац. ун-ту ім. Лесі Українки]. – Луцьк, 2012. – №2 (18). – С. 14-18.
7. Князева Е. Телесная природа сознания / Е. Князева // Телесность как эпистемологический феномен / [отв. ред. И. А. Бескова]. – М.: ИФРАН, 2009. – С. 31-54.
8. Косяк В. А. Эпистемология человеческой телесности / В. А. Косяк. – Сумы: Университетская книга, 2002. – 362 с.
9. Кыласов А. В. Окольцованный спорт. Истоки и смысл современного олимпизма / А. В. Кыласов. – М.: АИРО-XXI, 2010. – 220 с.
10. Пономарев Ф. Христианские авторы I-IV веков о спорте: [электронный ресурс] / Ф. Пономарев. – Режим доступа: <http://lib.eparhia-saratov.ru/books/15p/ponomarev/sport/3.html>.
11. Сараф М. Я. Спорт в системе культуры / М. Я. Сараф. – М.: Изд-во Высш. воен. училища, 1994. – 36 с.
12. Столяров В. И. Философия спорта: актуальное интервью о ее месте в теоретической системе физической культуры / В. И. Столяров, М. М. Ибрагимов // Актуальні проблеми фізичної культури і спорту. – 2012. – № 25 (3). – С. 46-53.
13. Сутула В. О. Здоров'я школярів як соціально-педагогічна система / В. О. Сутула, Т. С. Бондар // Вісник Луганськ. націон-го ун-ту імені Т. Шевченка. – Ч. 2. – 2010. – №17 (204). – С. 293-297.